

Міністерство освіти і науки України
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
ВШГП Академія прикладних наук у Познані (Польща)
Університет третього віку у Громадці (Польща)
Університет економіки у Бидгощі (Польща)
Економіко-гуманітарний університет у Варшаві (Польща)
Жешувський університет (Польща)
Поморська Академія в Слупську (Польща)
Познанський університет економіки та бізнесу (Польща)
Гартмут Дюбек Товариство економічного і структурного розвитку з обмеженою
відповідальністю (Німеччина)
Хмельницький національний університет
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»
ЗВО «Подільський державний університет»
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
Державний біотехнологічний університет м. Харків

Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції
**«Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне
забезпечення»** присвяченої 65-річчю ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»

Бережани – 2024

*Рекомендовано Вченою радою ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
(Протокол № 8 від 30.04. 2024 року)*

Рецензенти:

*І. Ф. Баланюк, доктор економічних наук, професор
М. В. Диха, доктор економічних наук, професор
А. Д. Чикуркова, доктор економічних наук, професор*

Редакційна колегія:

*д.е.н., професорка Д. І. Шеленко (голова); dr. n. sp. Grzegorz Konieczny (замісник); dr. n. e.
Paulina Kolisnichenko, к.е.н., доцентка Т. О. Гуренко; к.е.н. М. Р. Куляк; к.е.н., доцентка М. С.
Пономарьова*

Відповідальна за випуск:

докторка економічних наук, професорка С. М. Судомир

«Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення», матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 65-річчю ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут». Запоріжжя: ФО-П Однорог Т.В., 2024. С. 216.

У збірнику вміщено матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції **«Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення»** присвяченої 65-річчю ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», що відбулася 10 квітня 2024 року у ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут».

Збірник охоплює основні напрями інженерно-економічних наук.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, галузевої термінології, імен власних та інших відомостей.

@ ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ		10
Гловин Надія	Порушення еколого-біологічної резистентності медоносних бджіл та використання їх як індикатор забрудненості довкілля	10
Глива Ольга	Правові передумови екологізації агропромислового комплексу України	13
Мартиненко Жанна	Створення екологічної мережі – як метод збереження біорізноманіття флори природоохоронних територій	15
Павлів Олег	Проблеми та перспективи екологізації агровиробництва в Україні	17
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ОБЛІКОВО–АНАЛІТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ		20
Баланюк Іван, Кузьмін Тетяна, Бойчук Тетяна	Основні можливості та ризики застосування цифрових хмарних технологій в обліку	20
Боднар Ореста	Облік доходів відповідно до вимог міжнародних стандартів	23
Дяк Богдан	Фінтех в Україні: шлях до стабільності	25
Лиско Оксана, Баланюк Іван, Лиско Володимир	Обліково-аналітичне забезпечення управління витратами підприємств	27
Сливінська Оксана	Обліково-аналітичне забезпечення аналізу результатів діяльності	29
Стемковська Ірина	Особливості ведення електронного документообігу суб'єктами господарювання в сучасних умовах	32
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО–ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ		34
Бойчук Ярослав	Адаптивні шляхи розвитку сільськогосподарських підприємств	34
Габор Володимир	Маркетингова діяльність у сфері послуг	36
Диха Марія, Диха Валерій	Активізація можливостей використання деривативів на аграрному та енергетичному ринках України	38
Донецький Ігор	Сільське господарство у повоєнний період: від військових зруйнувань до економічного відновлення	43

Марія ДИХА,
д.е.н., професорка, професорка кафедри економіки, аналітики,
моделювання та інформаційних технологій в бізнесі,
Хмельницький національний університет,
Україна

Валерій ДИХА,
асистент кафедри економіки, аналітики, моделювання та інформаційних
технологій в бізнесі,
аспірант, спеціальність 051 «Економіка»,
Хмельницький національний університет,
Україна

АКТИВІЗАЦІЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ ДЕРИВАТИВІВ НА АГРАРНОМУ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ РИНКАХ УКРАЇНИ

У сучасному турбулентному середовищі ризики існують незалежно від усвідомлення чи не усвідомлення їх наявності, реагування на ймовірні впливи, управління ними чи ігнорування ризиків і прийняття імовірних наслідків. Зміст і характерні ознаки ризиків у різних сферах діяльності різняться, що значною мірою обумовлено специфікою функціонування галузей.

У публікації [1] нами визначено ризики аграрного та енергетичного ринків України; акцентовано увагу на діях контрагентів, що на сьогодні проявляються в цілеспрямованих ракетних ударах РФ по об'єктах енергетики і спричинених ними масштабних руйнуваннях енергетичної інфраструктури України, а також цілеспрямованих впливах і руйнуваннях інфраструктурних об'єктів агропромислового комплексу (пошкодження елеваторів, портів); значна частка сільськогосподарських угідь України, що опинилися в зоні бойових дій, потребуватимуть розмінування і відновлення. З метою управління ризиками необхідно здійснювати сукупність дій і заходів, серед яких виокремимо хеджування. Деривативи як інструменти хеджування – це стандартні документи (зокрема, форвардні контракти, ф'ючерсні контракти й опціони), що засвідчують право придбати або продати базовий актив на визначених умовах у майбутньому. Форвардні контракти не знімають усіх ринкових ризиків, на відміну від ф'ючерсів і опціонів. Детальніше характеристики основних інструментів хеджування наведено в таблиці 1.

В Україні практику трансферу (перенесення) ризиків через інструменти фінансового хеджування, серед яких форварди, ф'ючерси й опціони, не поширено. Проте запуск деривативів на ринках з досить високим потенціалом, таких як аграрний ринок і енергетичний комплекс, має важливе значення.

Серед заходів активізації використання інструментів хеджування виокремлюємо такі:

1) проведення роз'яснювальної роботи стосовно важливості використання фінансових інструментів з метою мінімізації цінових ризиків для учасників ринку, оскільки це допоможе в розумінні перспектив управління ризиками

через хеджування. Просвітницька програма надасть чіткі роз'яснення, «розвіє» побоювання щодо використання деривативів, обумовить рівні умови доступу до можливостей хеджування. Такі знання сприятимуть бажанню використовувати деривативи;

Таблиця 1.

Характерні ознаки, переваги і недоліки деривативів

Характеристика дериватива	Форвардний контракт	Ф'ючерсний контракт	Опціон
Сутність	Стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у певний час і на певних умовах у майбутньому, з фіксацією цін продажу під час укладення такого контракту	Стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) базовий актив у визначений час і на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту	Похідний фінансовий інструмент, що засвідчує право придбати (опціон call) або право продати (опціон put) у майбутньому базовий актив (цінні папери, товари, валюту) на умовах, визначених на час укладення опціону
Особливості, переваги і недоліки	<p>Фіксація ціни, обсягів, якості товару і дати поставки дає змогу продавцям і покупцям планувати операції; продавцям розраховувати на грошові потоки, а покупцям – на отримання сировини для переробки і/або, наприклад, подальшого експорту. Сумнівний процес ціноутворення двосторонніх форвардних позабіржових контрактів в Україні з унікальними умовами для обох сторін, що ускладнює насамперед процес моніторингу ціноутворення, урегулювання невиконання однією із сторін зобов'язань.</p> <p>Фіксованість ціни може зашкодити фінансовому результату одному з контрагентів угоди в разі різкої зміни кон'юнктури ринку.</p> <p>Двосторонні договори укладаються без відома всього ринку.</p> <p>Лімітований вибір контрагентів через відсутність єдиного торговельного майданчика.</p> <p>Не існує централізованої ринкової звітності й збирання даних, тобто оперативної ринкової інформації. Умови є змінними і унікальними; укладення нових угод з новим контрагентом потребує часу і зусиль.</p> <p>Жорсткі й ригідні положення дострокового розірвання контрактів. Фінансовий розрахунок і/або поставка не гарантуються</p>	Зобов'язання виконати умови контракту на день експірації	Надає власнику право виконання контракту на день експірації (або в будь-який час залежно від типу опціону), тому вважається гнучкішим інструментом
		<p>Проходить активна торгівля з великою кількістю заявок від продавців і покупців, що максимально наближує ціну на інструмент до ефективного ринкового рівня й забезпечує достатній рівень ліквідності.</p> <p>Ф'ючерсні контракти і опціони — це стандартизовані строкові біржові контракти, чим обумовлюється можливість їх перепродажу іншій зацікавленій стороні; є ймовірність продажу контракту за ціною, нижчою або вищою за початкову.</p> <p>Укладаються переважно за наявності центрального контрагента, який зобов'язаний проводити щоденну переоцінку позиції учасника; у випадках різких змін кон'юнктури ринку зберігає стимули для обох сторін угоди виконувати її, що суттєво зменшує ризик для контрагента.</p> <p>Центральний контрагент, проводячи ринкову переоцінку (mark-to-market) і збираючи варіаційну маржу, знижує ризик дефолту учасника</p>	

Джерело: складено авторами на основі [2; 3].

2) законодавче врегулювання функціонування ринку деривативів. На законодавчому рівні визначено основи функціонування ринку деривативів в Україні. Зокрема, у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» [2] визначено види деривативних контрактів, механізм ліквідаційного нетінга і остаточність розрахунків; законодавчо врегульовано діяльність центрального контрагента й торгового репозиторія з метою забезпечення необхідною фінансовою інфраструктурою процес торгівлі деривативами. Проте, питання фінансово-економічного регулювання, правила податкового обліку зазнають коригувань з огляду на динамічність середовища і реалії сьогодення;

3) організація в Україні майданчика для торгівлі деривативами. Розвивати можливості використання деривативів доцільно на національному ринку, а також шляхом забезпечення доступу учасників українського ринку до міжнародних ринків деривативів. Формування єдиного торговельного майданчика в Україні сприятиме забезпеченню ліквідності; при цьому конкурентний стан національної біржі забезпечуватиме глобальне ринкове конкурентне середовище. Політика держави має бути спрямована на підтримку процесів концентрації торгівлі на біржах України, делегування найбільш конкурентоспроможним біржам суттєвих регуляторних повноважень і сприяння в отриманні універсальною біржею статусу національної. Набуття біржею статусу універсальної національної обумовлює те, що індекси активності регульованого ринку, яким вона управляє, за погодженням з регулятором також отримують національний статус і офіційно оприлюднюються в засобах масової інформації. Також при визначенні кредитного рейтингу українських підприємств рейтингові агентства України повинні будуть використовувати офіційну біржову інформацію від національної біржі та індикативні показники активності біржової торгівлі;

4) створення супутньої інфраструктури (мережі сертифікованих складів, елеваторів для активізації хеджування на аграрному ринку; сучасних систем контролю якості й стандартизації продукції; каналів постачання і транспортної логістики; інфраструктури для швидкого обігу електронних складських свідоцтв);

5) організація фінансової інфраструктури для уможливлення торгівлі товарними деривативами. Ефективна інфраструктура фінансових ринків має містити елементи pre-trade, trade і post-trade. Створення можливостей здійснення розрахунків за контрактами через центрального контрагента; можливостей проведення розрахунків у формі DVP (постачання проти платежу) з прямим чи опосередкованим доступом до RTGS (брутто-розрахунки в режимі реального часу); стандартизований обмін інформацією, а також з метою зниження ризику маніпулювання цінами – торговий репозитарій для формування бази даних усіх транзакцій для біржі й регуляторів). НКЦПФР і Національний банк України мають сприяти розвитку технічної і функціональної спроможності інфраструктури фінансових ринків;

впровадженню організованої спот-торгівлі з базовим товаром, нарощуванню і збільшенню операцій на строковому ринку з деривативами на базовий товар. Водночас для повноцінного нагляду за ринками деривативів і транскордонної співпраці важливими є інституційна незалежність НКЦПФР і відповідність її повноважень принципам Міжнародної організації комісій з цінних паперів (International Organization of Securities Commissions – IOSCO);

б) розробка і затвердження відповідної державної програми, яка б стала вагомим поштовхом у розвитку хеджування. Така державна програма, по суті, об'єднає інтереси товаровиробників, трейдерів і переробників, організаційні, інформаційно-обслуговуючі й регулюючі інституції (біржі, Міністерство економіки, НКЦПФР, НБУ, банки, галузеві асоціації, інших учасників фінансового ринку). У світовій практиці розвитку ринку деривативів є успішні приклади позитивних результатів від державних програм підтримки операцій хеджування (США, Мексика).

На енергетичному ринку синхронізація роботи української та європейської енергетичних систем надає ряд переваг учасникам ринку електричної енергії. Перехід до строкового ринку електроенергії обумовлює забезпечення відкритості й доступності для нових учасників завдяки посиленню ролі біржових інструментів.

Певним кроком до запровадження механізму хеджування ризиків учасників енергетичного ринку із застосуванням деривативів стало підписання меморандуму про співпрацю між торговельними майданчиками «Українська енергетична біржа» і ДП «Оператор ринку» 23 березня 2021 р. [4] Згідно з ним, передбачалася робота над запровадженням форвардних контрактів з постачанням електричної енергії або без постачання, над обігом ф'ючерсних контрактів і опціонів.

Зазначимо, що РФ, прагнучи в цілому змінити / заблокувати євроінтеграційний вектор розвитку України та, зокрема, прагнучи зірвати синхронізацію України з ENTSO-E, навпаки, пришвидшила ці процеси. Зазначена синхронізація української енергосистеми та енергомереж континентальної Європи відбулася на рік раніше запланованого терміну.

З 24 лютого 2022 р. енергосистема України, яка до того була пов'язана з енергосистемами Росії та Білорусі, працювала в ізолюваному режимі 21 день (замість визначених 3-х днів). По суті, українська енергосистема за 21 день ізолюваної роботи довела нашим європейським партнерам свою надійність та стійкість. Тому, 16 березня 2022 р. відбулася одна з ключових подій української енергетики: національна енергосистема об'єдналася з європейською мережею операторів системи передачі електроенергії ENTSO-E (European Network of Transmission System Operators for Electricity). Попри повномасштабну війну, Україна з 30 червня 2022 р. розпочала експорт електроенергії з України до Європи після синхронізації, який припинився 11 жовтня 2022 р. (на наступний день після першої масованої російської атаки на об'єкти енергетичної інфраструктури України) [5].

Синхронізація роботи української та європейської енергетичних систем надає ряд переваг учасникам ринку електричної енергії (насамперед, посилення енергетичної безпеки, в т.ч. українська електроенергія допомагала Європі позбутися залежності від російських енергоносіїв, зменшуючи використання газу у виробництві електричної енергії), однак ставить перед ними й нові виклики. Так, функціонування енергетичної сфери в Україні має відповідати нормам і стандартам ЄС, тобто повинні повноцінно працювати конкурентні ринки природного газу й електроенергії з прозорим ціноутворенням і належним захистом споживачів. Прозорі ринкові відносини на конкурентних засадах створюють додаткові стимули для розвитку відновлювальних джерел енергії і наблизять Україну до цілей вуглецевої нейтральності. Реалізація комплексу заходів, обумовлених майбутнім вступом України до ЄС, є орієнтиром для планування відбудови й подальшого розвитку енергетики в Україні [6].

Заходи щодо активізації розвитку ринку деривативів сприятимуть ефективному управлінню ризиками, зумовлять підвищення економічної ефективності фінансово-господарських процесів, формування сприятливого середовища для залучення інвестицій, розвиток галузевих ринків і економіки в цілому. Реалізація системи заходів у агропромисловому комплексі й галузі енергетики, модернізація в рамках інших галузевих ринків в умовах війни здійснюються в міру можливостей, але ці кроки будуть надзвичайно важливими в системі повоєнного розвитку і реконструкції України.

Список використаних джерел:

1. Диха, М., Диха, В. (2024). Інструменти хеджування в управлінні ціновими ризиками (на прикладі аграрного і енергетичного ринків України). *Економіка України*. 67. 03(748). 19-36. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2024.03.019>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів. Закон України № 738-IX від 19.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>
3. Перспективи використання деривативів на зерновому ринку України. Звіт Проекту USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ, 2020. 70 с. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/grain-market-research_27.4.2020.ukr_.pdf
4. Українська енергетична біржа та «Оператор ринку» будуть разом розвивати строковий ринок електроенергії. Аналітичні видання ExPro. URL: <https://expro.com.ua/novini/ueb-ta-operator-rinku-budut-razom-rozvivati-strokoviy-rinok-elektroenerg>
5. Інтеграція у європейську електромережу ENTSO-E. Міністерство енергетики України. URL: <https://mev.gov.ua/reforma/intehratsiya-u-yevropeysku-elektromerezhu-entso-e>
6. Диха, В. Управління ризиками енергоринку. *Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (26 квітня 2023 р.). Бережани: ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут». 2023. С. 115-118. URL: https://www.bati.nubip.edu.ua/Doc/Conference/Conf_2023_apr/Bati_Work_26-04-2023.pdf